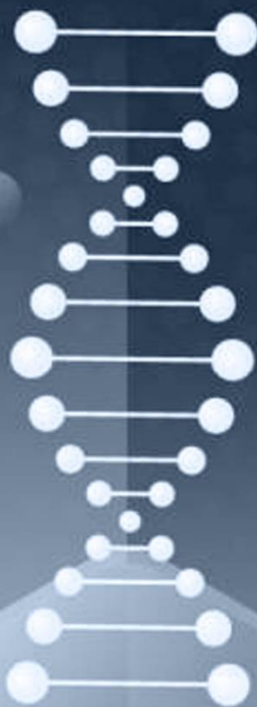

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 6 **2025**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-6>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belarusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. **Bekposhsha Ahmedova**
OGAHIYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARI LEKSIKASIDAGI ARABIY SO‘ZLAR
TAHLILI.....7
2. **Nasirov Abdurahim Abdumutalipovich**
O‘ZBEKISTON – XITOIY HAMKORLIGIDA XITOIY TILINING ROLI VA AHAMIYATI.....13
3. **Marg‘uba Abdullayeva**
AFROSIYOB ANTROPONIMINING TAHLILI VA TALQINI.....18
4. **Raufjon Maxmudov, Bahram Abdusharipov**
INGLIZ LEKSIKASI VA O‘ZBEK TILINING SUBSTRAT BIRLIKLARI O‘RTASIDAGI
MUNOSABAT.....23
5. **Raufjon Maxmudov, Bekposhsha Ahmedova**
OGAHIYNING TARIXIY ASARLARI LEKSIKASIDA QO‘LLANGAN SO‘ZLARNING
BADIY-ESTETIK FUNKSIYALARI.....29
6. **Сайёра Самандарова**
ХОРИЖДА ТАҲСИЛ ОЛГАН ЖАДИД МАКТАБИ ЎҚУВЧИЛАРИ.....35

PEDAGOGIKA

1. **Чикалова Анна Вадимовна**
СТРУКТУРА БАЗОВОГО ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ 16-20 ЛЕТ В
ЛЕГКОАТЛЕТИЧЕСКОМ СЕМИБОРЬЕ.....43

TARIX

1. **Собиров Курбонбой**
ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДА ТЕМИР ДАВРИ СУҒОРИЛИШ ТАРМОҚЛАРИ ТАРИХИГА
ДОИР БАЎЗИ БИР МУЛОҲАЗАЛАР.....50
2. **Atadjanova Dilnoza**
XIVA ME‘MORCHILIGI MEROSIDA YOG‘OCHGA ISHLOV BERISH AN‘ANALARI.....54
3. **Muborak Madrimovna Matyakubova**
XVIII–XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK,
QORAQALPOQ VA TURKMAN SHOIRLARINING O‘RNI.....58
4. **Matnazarova Gulnoz Baxtiyorovna**
QUYI AMUDARYO REGIONIDA ENEOLIT VA BRONZA DAVRI MUNCHOQLARI
O‘RGANILISH SAHIFALARIGA DOIR BA‘ZI MULOHAZALAR.....63
5. **Эримматова Гулноза Азимбой қизи**
РОССИЯ ВА ХИВА ХОНЛИГИ БИЛАН САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИГА
ОИД БАЎЗИ ЧИЗФИЛАР.....67

6. Абдалов Умидбек ХОРАЗМ ВОҲАСИДА ИЛК ЎРТА АСР АҲОЛИСИ ДАФН ИНШОАТЛАРИНИ ЎРГАНИШ НАТИЖАЛАРИ.....	71
7. Babayazov Umidbek Pulatovich QADIMGI XORAZM VOHASIDA IQLIM O‘ZGARISHLARI VA DEHQONCHILIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI.....	75
8. Собиров Курбонбой ҚУЙИ АМУДАРЁ ХУДУДИ ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ ХОЛАТИ, ЎЗЛАШТИРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	79
9. Rajabova Dinora Shavkatovna QORAQALPOQLARNING XORAZM HUDUDIGA KO‘CHIB KELISHINING A.BOLTAYEV MATERIALLARIDA YORITILISHI.....	84
10. Разикова Дилором Кадыровна ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ЭТАПЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	88
11. Adamova Farangizbonu Jamol kizi, Khalliyeva Gulnoz Iskandarovna THE CHARACTER ANALYSIS OF JACK IN THE NOVEL JACK RAYMOND.....	104

Raufjon Maxmudov

filologiya fanlari doktori (DSc), katta ilmiy xodim,

Bekposhsha Ahmedova

Urganch davlat pedagogika instituti

o'qituvchisi

OGAHINYING TARIXIY ASARLARI LEKSIKASIDA QO'LLANGAN SO'ZLARNING BADIY-ESTETIK FUNKSIYALARI

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20641622>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Ogahiyning “Gulshani davlat” asari hamda boshqa tarixiy asarlari leksikasida uchraydigan ayrim so'zlarning badiiy tasviriy vositalarni yuzaga keltirishdagi o'rni aniqlashtirilgan.

Kalit so'zlar: o'zlashma, leksika, etimologiya, leksik ma'no, til tarixi.

Рауфжон Махмудов –

Доктор филологических наук (DSc), старший научный сотрудник

Бекпошша Ахмедова –

Преподаватель Ургенчского государственного педагогического института

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ СЛОВ, ИСПОЛЬЗОВАННЫХ В ЛЕКСИКЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ОГАХИЯ

АННОТАЦИЯ

В этой статье разъясняется роль некоторых слов, встречающихся в лексике произведения Огахи “Гульшани давлат”, а также других исторических произведений, в создании художественных изобразительных средств.

Ключевые слова: заимствование, лексика, этимология, лексическое значение, история языка.

Raufjon Maxmudov –

Doctor of Philological Sciences (DSc), Senior Research Fellow

Bekposhsha Ahmedova –

Lecturer at Urgench State Pedagogical Institute

THE AESTHETIC AND ARTISTIC FUNCTIONS OF WORDS USED IN THE LEXICON OF OGHIY'S HISTORICAL WORKS

ABSTRACT

This article explains the role of some words found in the vocabulary of Ogahi's work “Gulshani Davlat”, as well as other historical works, in the creation of artistic visual media.

Key words: borrowing, vocabulary, etymology, lexical meaning, history of language.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Muhammad Rizo Ogahiyning ham har bir tarixiy asarida istifoda etilgan har bir soʻzning badiiy qiymatiga alohida eʼtibor qaratilgan va tarixiy asar yozish anʼanasiga koʻra ularni maʼlum badiiy tasviriy vositani yuzaga keltirish maqsadida qoʻllagan, muarrixning har bir tarixiy asari ana shu anʼana asosida yaratilgan.

METODLAR VA OʻRGANILISH DARAJASI

Tadqiqotda klassik matn tahlili, leksik-semantik tadqiq, poetik sintaksis, sajʼ turlari, tarixiy intertekstual kontekst va talmih kabi stilistik vositalar asosida yondashildi. Shuningdek, tarixiy asarlarda ishlatilgan oyat, hadis va afsonaviy shaxs nomlari orqali talmih tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Eʼtiborni muarrixning tarixiy asarlariga, xususan, “Zubdatu-t-tavorix” muqaddimasiga qaratamiz: “Siposi vofir tuhfasi ul sultoni azamatnishon ostonigʻa nisordurkim, maʼmurai kavnu makon aning xittai mamlakatigʻa doxil va sitoyishi mutakosir hadyasi ul podshohi vahdatdastgoh dargohigʻa iysordurkim, asnofi insu jon aning doirai ubudiyyatigʻa vosil, salotini sohibiqtidor aning koʻchai karamining gadoyi xoksori va xavoqini karamshior aning moidai niʼaming soyili luqmaxoʻri, sipehri axzar bir xaymayi hazrodur maydoni qudratida va xurshidi anvar bir shamsai adnodur ayvoni hikmatida” (ZT, 386^b) Asarning birinchi jumalasining oʻzida davlatchilik leksikasiga oid sipos, tuhfa sulton, azamatnishon, oston, nisor, maʼmura, xittai mamlakati, hadya, podshoh, dargoh, iysor, doirai ubudiyyat, salotin, gado, xavoqin, maydon, qudrat soʻzlari ishlatilgan. Ushbu noyob misol vositasida oʻrni bilan tarixiy-adabiy uslub bitilgan bu satrlardagi ohang jozibadorligiga eʼtibor qaratish lozim. Eʼtibor qaratilsa, unda quyidagi ohang “toʻlqin”lari borligini sezamiz:

- 1) Siposi vofir tuhfasi ul sultoni azamatnishon ostonigʻa nisordurkim,
- 2) maʼmurai kavnu makon aning xittai mamlakatigʻa doxil (va)
- 1) sitoyishi mutakosir hadyasi ul podshohi vahdatdastgoh dargohigʻa iysordurkim,
- 2) asnofi insu jon aning doirai ubudiyyatigʻa vosil,
- 3) salotini sohibiqtidor aning koʻchayi karamining gadoyi xoksori (va)
- 3) xavoqini karamshior aning moidayi niʼaming soyili luqmaxoʻri,
- 4) sipehri axzar bir xaymayi hazrodur maydoni qudratida (va)
- 4) xurshidi anvar bir shamsayi adnodur ayvoni hikmatida” (ZT, 386^b)

Ushbu parchada faqat ohang emas, birlamchi navbatda maʼnoviy mutanosiblikka jiddiy eʼtibor berilgan. Ularni tartib bilan sintagmatik va semantik boʻlaklarga boʻlish mumkin:

Siposi vofir tuhfasi – sitoyishi mutakosir hadyasi
(koʻpdan koʻp maqtovlar tuhfasi) – (koʻplab alqovlar hadiyasi)
ul sultoni azamatnishon – ul podshohi vahdatdastgoh
ostonigʻa nisordur... – dargohigʻa iysordur
maʼmurai kavnu makon – asnofi insu jon
ul podshohi vahdatdastgoh – xavoqini karamshior

Oʻzbek mumtoz filologiyasida sajʼ sanʼatiga katta koʻlamli merosga egamiz [1]. Lekin ular ichida tarixiy matnlardagi sajʼ masalasi maxsus tadqiq qilinmagan [2]. Bu tarixiy tajrijni N.Rahmonovning “Yodnomada sajʼ va leksik takrorlar vositasida vaznli nasrning yuzaga kelish xususiyatlari bilan keyingi davrdagi – XV asrdagi prozaga xos umumiy xususiyatlarga ega ekanligi koʻrinadi” [3] – degan soʻzlari tasdiqlaydi.

Atulloh Husayniy yozishicha, “Sajʼ arabiyat ahlining bir toyifasi nazdida nasrgʻa xosdur va bu toyifa sajʼni nasr fosilalarining oxirgi harfta muvofiqligʻidin iborat deb bilypturlar. Fosiladin murod ul soʻz durkim, aning tufaylidin kalom qarinalari, yaʼni boʻlaklari bir-biridin ayrilib turgʻay. Bu sanʼatta, qarda zikr etilmasun, oxirgi harf tin murod soʻz oʻzagidagi qofiya raviysi yangligʻ amalda boʻlgʻan oxirgʻi harf yoki oʻshul harfqa oʻxshash oʻzga bir harftur. Oʻzga bir toyifa nazdida [sajʼ] nazmda ham joriydur. Bu toyifa ikki guruh boʻlupturlar. Bir guruhi derkim, sajʼ xoh nazm, xoh nasr boʻlsun, kalom fosilalarining oxirgi harfta muvofiq kelmagidur. Ajam shuarosining

ba'zilar bu guruh izidin boripturlar. Ikkinchi bir guruh derkim, mazkur kalom fosilalarining oxirg'i harfta yoki vaznda muvofiqlig'idin iborattur. Lekin fosilalarning oxirg'i harfta muvofiqligi, vaznda xoh muvofiq bo'lsun, xoh bo'lmasun, nasrga xosdur. Tanho vazndag'i muvofiqliq nazmda ham joriydir. Bu saj' navlarining bayonida ma'lum bo'lg'usidir. Ajam shuarosidin boshqa ba'zi birlari bu guruh bila muvofiqturlar" [4].

Shu o'rinda B.Sarimsoqovning "saj' va qofiya aynan bir narsa, "nasrda saj' – nazmda qofiya" yoki "saj' – qofiyali proza" kabi fikrlar, bizningcha, u qadar to'g'ri bo'lmasa kerak" [5] degan fikrlarini eslash lozim. «Saltanat sipehrining mehri rahshandasi va xilofat tojining la'li duraxshandasi jahonbonlig' jismining ruhi nozanini va kishvaristonlig' aynining mardumaki jahonbini olam xalqining rafi'i va zamon ahlining badi'i, ya'ni sulton Badiuzzamon Bahodir madhida: xallallohu mulkahu va abbada davlatahu» [5]. Ushbu sarlavhada «saltanat» – «xilofat», «nozanin» – «jahonbin», «rafi'» – «badi'» so'zlari mutavoziy saj'ni; «mehri» – «la'li», «jism» – «ayn», «olam» – «zamon», «xalq» – «ahl» so'zlari mutavozin saj'ni; «raxshanda» – «duraxshanda», «jahonbon» – «kishvariston» so'zlari mutarraf saj'ni hosil qilgan [6].

"Ibnulasir saj'ning shartlari to'rtta deptur. Birinchisi uldurkim, alfozining mufradoti ma'qul bo'lg'ay, ikkinchisi, tarkibining ma'nosi ochiq bo'lg'ay; uchunchisi lafz ma'noga tobi' bo'lmog'i kerak, aksincha emastur; to'rtunchisi bo'laklardag'i ma'no takrorlanmag'ay, ya'ni foydasiz takror bo'lmag'ay. Ba'zi paytta eshitkuchi takrorlanmishqa e'tibor bersun uchun va xotirasida saqlansun uchun bir ma'noni turli iboralar bila ado qilurlar.

Kamina nazdida ul aytgan bu shartlar saj' xus-nig'a maxsus emastur, balki umuman nutq husninina shartlaridur, xoh saj' bo'lsun, xoh saj'din o'zgasi. Saj'ning xususiy husnining shartlari ikkitadur. Birinchisi uldurkim, bo'laklar ko'p uzun bo'lmag'ay, ikkinchisi teng yoki yaqin bo'lg'ay ul ma'nodakim, buzuq tafovut bo'lmag'ay, andoqkim martabalarining bayonida ravshan bo'lg'usidir.

Bu haqda Atoulloh Husayniy quyidagicha yozadi: "Bilgilkim, alfozning ko'p-ozlig'i jihatidin saj'ning eng yuksak martabasi aning qisqasidur va aning cheki ikki lafzdur. Har bo'lagin yig'indisiga teng bo'lsa, andin mustasnodur, chunki holda ikki bo'lak uchunchi bo'lak qarshisida bir bo'l hukmida bo'lur. Tuban martabasi uldurkim, keymv bo'lagi olding'i bo'lagidin ko'p uzun bo'lg'ay va bu a dur. Yoki andin qisqa bo'lg'ay. Agar biroz qisqa bo'l ayb emastur, ammo ko'p qisqa bo'lsa, aybdur [7].

Aks, tardi aks, tabdil Tard lug'atta yurutmoq, quvmoqtur va aks teskarilmoqtur. Bu san'atta kalomni o'ziga xos bir tartibda yurutub, yana teskari qilg'anlari uchun anga tardi aks deb nom beripturlar. Aksu tabdil deb atashng vajhi zohirdur [8]. "...Ul hazrat shikor asnosida va tog'-u tuz fazosida Sone'i qodir san'atining ajoyibi va Qodiri sone' qudratining g'aroyibi tamoshosidin ko'ngul ko'zig'a safo hosil qilib, ul ko'zguni jamoli iyqon naqshig'a vosil etti". (RD, 267^b)

Iqtibos. O'zbek filologiyasida mazkur san'at va uning adabiyotimiz rivojidagi o'rni maxsus tadqiq qilingan [9]. Iqtibos tarixiy asarlarda ham muhim o'rin tutishini Xorazm tarixnavislik maktabi manbalari ko'rsatib beradi. Manbalarda eng ko'p takrorlanadigan iqtiboslardan biri ham aynan davlatchilik terminologiyasi bilan bog'lanadi. Aksar hollarda solnomalarning muqaddimasida kelib, mamlakat hukmronligi omonatligini eslatuvchi oyat ("Oli Imron" surasi, 26-oyat) mulk (hukmronlik) tushunchasi bilan bog'lanadi: "Goho o'jiznavoz lutfi notavonening qabzayi tasarrufig'a o'jizlig' vufuridin "tu'ti-l-mulka man tashā'u" (تَوْتِي الْمَلِكَ مِنْ تَشَاءَ) Sen xohlagan kishiga hukmronlik ato etursan, "Oli Imron" surasi, 26-oyat) fahvosi bila jahon mulkig'a sohibixtiyorlig' topshurub, shahriyorlig' masnadig'a mindurur, goho takabburgudoz qahri tavonoyening sari purg'ururidin "va tanzi'u-l-mulka mimman tashā'u" (وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مِنْ تَشَاءَ) "Va xohlagan kishingdan hukmronlikni tortib olursan", "Oli Imron" surasi, 26-oyat)) muaddosi bila mamlakatdorlig' afsarin olib xorlig' sarhadig'a yetkurur" (RD, 246^b)

Shermuhhammad Munis iqtiboslarga murojaat qilishda ko'pincha fahvo (mazmun) va muqtazo (talab, taqazo) "kalit so'zlari"ni qo'llaydi. Munis va Ogahiy tarixiy asaridagi iqtiboslarning asosiy xususiyatlari uning davlatchilik terminlari bilan bog'liq holda hamda davlat boshqaruviga oid muhim ijtimoiy-siyosiyo fikrlarni bayon qilish uchun qo'llanganidir. Masalan, Munis Abulg'oz Bahodirxon haqida yozar ekan, "Va xon oxir umrida o'g'li Anushaxonni podshoh

qilib, uzlat ixtiyor qildi. Va tarix ming yetmish to'rtida arj'i ala rabbuka raziyata marziyata muqtazosi bila fano marhalasig'a rihlat qadamin qo'ydi "“kullu nafsin 3ā'iqatu-l-mavti” (كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ) “Har bir jon o'lim (achchig'i)ni totuvchidir” – “Oli Imron” surasi, 185-oyat, “Anbiyo” surasi, 35-oyat, “Ankabut” surasi, 57-oyat) fahvosi bila ajal sharbati noguvorin lojur'a chekti. Muddati saltanati yigirma yil erdi. Bag'oyat ash'orfahm va tarixdon kishi erdi. Andoqkim, o'z silsilasida bir tarix bitib, “Shajarayi turk”ka mavsum qilibdur. **Qit'a:**

Xoni olampanoh Abulg'oz,
Har taraf beshumor chekti sipoh.
Oxir oni ajal sipohi tutub,
Ayladi manzilini xoki siyoh” (FI, 139) – deydi.

Shu bilan qit'da sipoh سپاه (qo'shin) va siyoh سياه (qora) so'zlari yozuvda bir nuqta bilan farqlanishi orqali tajnisi xattiy san'ati yuzaga kelgan.

Shuningdek, manbalarda oyat hadislar mazmuniga ishora orqali ham iqtibos yaratiladi. Masalan,

Baland etgach aning kadrini Alloh,
Bo'lub sojid anga jumla maloyik. (Komyob, 1^b) yoki

“Hamd ul Qodiri bechung'akim, jahon gulshanin bahori lutfi bila xandon va boroni karami bila sarsabz-u rayyon qildi va nasimi talatumidin mavolidi salosani paydo etib va yo'qlik manzilgohidin bu kori borimandni “Kun fayakun” fahvosi bila oshkoro etdi...” (Komyob, 1b)

Talmih “lug'atta bir nimaga nazar solmoqtur va bu san'atta she'r va andin o'zga nimalarga ishorat etilgani uchun ani talmih deb atapturlar” [10]. Xorazm turkiy tarixnavisligida davlatchilik terminlari va talmih san'atining o'zaro uyg'un va bog'liq tomonlari Munis murarrixlik maktabi vakillari asarlarida ko'rinadi. Ularda hukmdor tushunchasini ifodalovchi birliklar talmih sifatida tarixiy va afsonaviy hukmdorlar nomini keltirish yoki shunday shaxslar nomlari asosida yasalgan boshq lug'aviy birliklar bilan ishlatishini juda ko'p uchratamiz. Masalan, quyidagi parchada xon nomi zikr qilinishi uchun xadiv, shahriyor terminlari bilan bog'liq ravishda o'z ichiga 12 baytlik masnaviyni olgan matn keladi. Fikrimiz aniqroq bayon qilish (ayrim qisqarishlar bilan) ushbu nisbatan katta parchani keltirishni taqazo qiladi: “ayolot va inoqiyot xil'atin hazrati xadivi komkor va shahriyori falakmiqdor oftobi avji saltanat va osmoni xurshidi makramat, xulosayi salotini olam, zubdayi xavoqini a'zam, masnaviy,

Xilofat kishvarining podshohi,
Adolat mulkining kishvarpanohi,
Jahonbonlig' uzra Jamshid,
Shahanshahlig' sipehri uzra xurshid.
Shahi kayvonmaqomu mehrtal'at,
Atorudxislatu bahromsavlat.
Xadivi zuhraayshu xotirosoy,
Qamardiydor shohi mushtariyroy.
Kelib jiyrone tadbiru javonbaxt,
Bo'lub xurshid toju osmon – taxt.
Sharaf iqlimining xurshidi toji
Hamisha ijthodidin rivoji.
Vag'o maydonining nusrat maoli,
Sako ayvonining hotamnavoli.
Saodat afsarig'a durri g'alton,
Samohat kishvari uzra nigahbon.
Adolatda Anushirvondin ortuq,
Jalodatda kishi yo'q ondin ortuq.
Qazoquvvatu qudrat shahanshoh,
Umarhimmat, alishafqat, falakjoh...

Qahramonlig' mizmorining shijoatshiori, sohibqironlig' diyorining jalolatdassori, Ajam a'ozilining zubdasi, o'zbek akobirining qudvasi boisu-l-amn va-l-amon a'la ru'usi ahlil iymon al-

qohir bi-a'doilloh al-Maliki-l-mannoi Abul Muzaffar val Mansur mu'izzud davlati vaddin Muhammad Rahim Bahodirxon..." (FI, 511-513)

Ushbu parchaning o'zida ayolot, inoqiyot, xil'at, xadiv, shahriyor, saltanat, salotin, xavoqin, xilofat, kishvar, podshoh, adolat, mulk kishvarpanoh, jahonbonlig', shahanshoh, shahanshahlig', shah/shoh, toj, taxt, afsar, iqlim, vag'o, maydon, samohat, nigahbon, adolat, jalodat, sohibqironlig', diyor, qudva singari davlatchilik terminlari Jamshid, bahromsavlat, hotamnavol, Anushirvon, umarhimmat, alishafqat birliklari ishlatiladi. Ularning ayrimlari bevosita iqtibos sanalsan (Jamshid, Anushirvon), ba'zilar atoqli otlar asosida yuzaga kelgan leksema (bahromsavlat, hotamnavol, umarhimmat, alishafqat) sifatida o'z mohiyatiga ko'ra talmehga yaqin turadi.

Vazir mansabi egalari tilga olinganda esa vazir, mehtar terminlari bilan ayrim hollarda Osaf nomi tilga olinadi: "Osafi zamon, sohibdevon vaziri a'zam va mukarram nizomulmulki va-d-din Yusuf mehtar..." (FI, 338) Aslida parcha nizomulmulk so'zida iyhom ham ishlatilgan bo'lib, Yusuf mehtar uchun bir tomondan mamlakat nizomi, tartibi ma'nosida, ikkinchi tomondan Xorazm xonligi uchun Nizomulmulk (saljuqiylarning mashhur vaziri, "Siyosatnoma" muallifi) ma'nolarida vasf vazifasini bajarmoqda.

Saxovatpesha davlat arboblari nomlari asosan ikki shaxs: Hotam va Ma'n ibn Zoidaga qiyoslanishlari bilan talmih qilinadi: "Va goho karami zoti muqtazosi bila saxovat masnadida mutamakkin bo'lub, barcha mulozimlar va fuqaro va masokinga andoq siymposhlig' ayon etar erdikim, Hotam Toyi va Ma'n Zoyidaning karamu saxovati dostonig'a xatti butlon chekar erdi". (GD, 10^a) Parchada tilga olingan Hotami Toyi – Hotam bin Abdulloh bin Sa'd Toyi, kuniyasi Abu Saffona. Arablarning tayy qabilasidan bo'lgan mashhur saxovatli inson. Ma'n ibn Zoyida (aslida Zoida) – Abu-l-valid Ma'n ibn Zoida bin Abdulloh Shayboniy. Hijriy (qamariy) 151-yilda vafot etgan. Saxovatda nom qozongan mashhur arab voizlaridin, fasohat egasi. Uning nomi saxovat bobida Hotam bilan birga zikr qilib kelinadi. Ogahiy bularga oli Baromak – barmakiylar sulolasini ham qo'shadi:

Hotam Toyi bo'lubon munfail,

Oli Baromak bo'lur erdi xijil. (GD, 10^a)

Xorazm turkiy tarixnavisligining katta bir qismi XIX asr boshidan XX asr boshlarida, ya'ni o'ta murakkab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy vaziyatda yaratilganini e'tiborga olsak, unda talmihning lisoniy vosita sifatidagi o'rni katta bo'lganini kuzatamiz. Xususan, Anushirvon nomi tilgan olinishi davlatning asosiy majori adolat ekanini, Hotam nomining tilga olinishi esa saxovat davlat tayanchlaridan biri ekanini anglatishga xizmat qilgan. Bundan tashqari No'shiravon yaxshi ot chiqarishning yuksak namunasi ham sanalgan: "Chiqor adl ila otki, ahli jahon Hanuz aylar avsofi No'shiravon" (FI, 102).

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Muhammadrizo Ogahiy har bir tarixiy asarini yuqori badiiy estetik ta'sir imkoniyati bilan yaratgan. Shu sababdan biz uning tarixiy asarlarini ham she'riy asarlari kabi ravon va musiqiy ritmda o'qiyamiz. Bunga sabab, ijodkorning birinchi navbatda iste'dodli shoir ekanligidadir.

Iqtiboslar/References/Сноски

1. Рашидиддин Ватвот. Хадойику-с-сехр... – М.: 1983.; Ваҳид Табризий. Джамъ-и Мухтасар. Критический текст, перевод и примечания А.К.Бертельса. – М., Издательство Восточной литературы, 1959. – С. 59.; Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадойиъу-с-санойиъ. Форс тилидан Алибек Рустамов таржимаси. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б. 62-66.
2. Саримсоқов Б. Сажъ // Исҳоқов Ё. Сўз санъати сўзлиги. – Тошкент: Zarqalam, 2006. – Б. 50-56.; Раҳмонов В. Бадий санъатлар. 1976.; Ҳодизода Р., Шукуров М., Жабборов Т. Луғати истилоҳоти адабиётшуноси. – Душанабе. 1964. – С. 95.; Зехни

- Т. Санъати сухан. – Душанбе. 1967. – С. 156.; Мусулмонкулов Р. Сажъ ва сайри тарихии он насри тожик. – Душанбе. 1970.
3. Раҳмонов Н. Култегин ёдномасининг поэтикаси // Қадимият обидалари. – Тошкент: Фан, 1989. – Б. 213.
 4. Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадойиъу-с-санойиъ. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б. 62.
 5. Саримсоқов Б. Сажъ ва қофия // Ўзбек тили ва адабиёти. 1972. №1. – Б. 78.
 6. .Навоий, Алишер (1960). Хамса. Нашрга тайёрловчи: П. Шамсиев. Фан. – Б. 169.
 7. Salimaxon Rustamiy. Arab va turkiy xalqlar adabiyotida balogʻat ilmining oʻrni. – Б. 56.
 8. Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадодойиъу-с-санойиъ. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981.–Б. 66-67. –Б. 79.
 9. Давлатов О. Алишер Навоий шеъриятида Қуръон оятлари ва ҳадисларнинг бадиий талқини. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Самарканд. 2017.
 10. Атоуллоҳ Ҳусайний. Бадойиъу-с-санойиъ. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б. 135.

«MAMUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000